

Ботев Христо

Життя та творчість

Думається, ці незабутні рядки великого болгарського поета й борця за волю Вітчизни Христо Ботева (1848—1876) з балади "Хаджи Димитр" й без перекладу легко зрозуміє кожен українець. На Батьківщині Ботев, чий творчий доробок включає лише 20 поезій та декілька літературно-критичних статей, давно, справедливо й назавжди визнаний найбільшим майстром слова та національним героєм Болгарії. І не дивно: перед нами — одна з тих дивовижних особистостей, котрі не лише проголошували у натхненних поетичних формулах готовність віддати життя за свободу рідної землі, а й реально робили це. Навіть (а можливо, тим більше) в тих ситуаціях, коли співвідношення сил було абсолютно безнадійним... Христо Ботев загинув у бою проти турків у віці 28 років.

В Болгарії Ботев офіційно визнаний одним з "чотирьох великих" керманичів національно-визвольного руху проти османського панування (1868—1878 рр.), поряд із Василем Левским, Любеном Каравеловим та Георгієм Раковским. В "добу соціалізму" (1944—1990) прорадянські уряди Болгарії подавали образ великого національного героя, поета, публіциста, громадського діяча передовсім як "полум'яного друга російського народу", "незламного прихильника соціалістичного вчення", як "блискучий приклад справжнього, переконаного інтернаціоналіста" тощо. Зрозуміло, що історичний Христо Ботев був постаттю незрівнянно складнішою й суперечливішою. Чи нам, українцям, цілі покоління яких мали справу з "відретушованими", "фільтрованими" та "цензурованими" Тарасом Шевченком, Іваном Франком, Лесею Українкою (та хіба лише з ними?) — не розуміти цього!

Яким був життєвий і творчий шлях реального Христо Ботева, тієї людини, без подвигу якої не було б, поза сумнівом, і незалежної Болгарії? Він народився у сім'ї народного вчителя Ботю Петкова та Іванки Ботевої у містечку Калофері. Ботю Петков був відомим і шанованим діячем болгарського національного відродження, він був переконаний (цілком справедливо), що освіта рідною мовою, побудована на міцних засадах цінностей національної історії та культури, є найпотужнішим засобом звільнення Болгарії від іноземного (турецького) ярма. Христо (у родині було 9 дітей) все життя шанував ідеї батька та його справу, проте вже в юності дійшов переконання, що однієї освіти, за всієї її виняткової важливості, все ж таки недостатньо. Для звільнення від османського ярма (500-річного!) необхідна, як вирішив для себе Христо, реальна, конкретна дія. Револьюційна дія. Необхідне револьюційне повстання.

1863 року Ботю Петков, який завжди цікавився російською літературою, якоюсь мірою поділяючи поширені тоді в Болгарії ілюзії щодо Росії як "великої, безкорисливої визволительки слов'ян" (як побачимо, його син Христо ставився до цього інакше!), відправив 15-річного майбутнього великого поета до Одеської гімназії, де талановитий хлопець швидко захопився творами Белінського, Чернишевського, Добролюбова,

Писарева та інших російських "революційних демократів" — тодішніх "володарів дум". Про це дуже багато і охоче писали в "народній Болгарії". Проте не писали (із зрозумілих причин) про те, що пізніше, набувши вже політичного досвіду і зрозумівши "визвольну шляхетність" Російської імперії, Ботев писав про цю державу так: "Росія, ця розпусниця і вдавана захисниця слов'ян, вживає більш радикальних заходів, аби стерти з лиця землі болгарські колонії".

Після закінчення Новоросійського університету в Одесі Христо працював вчителем у селі Задунаївці (тепер Арцизький район Одеської області). У квітні 1866 року, під враженням пострілу "народника" Дмитра Каракозова в імператора Олександра II, 18-річний Христо покидає вчителювання, зробивши вибір на користь революції (він вважав, що політична свобода Російської імперії та звільнення її народів є важливою передумовою визволення Болгарії, проте ототожнював політичну свободу з революцією. І тут він аж ніяк не був самотнім) та залишає терени Одещини. Після року поневірянь, прибувши до Константинополя вже як загартований пропагандист і агітатор, Ботев публікує в журналі "Гайда" свій перший вірш "Моїй матері", де яскрава емоційна наснаженість поєднується із чіткою ідеєю боротьби за свободу. У тому ж 1867 році Ботев робить спробу повернутися на батьківщину, стає редактором підпільного листка "Болгарин", проте через переслідування емігрував до Румунії.

Серйозний вплив на поета справила зустріч із Сергієм Нечаєвим, російським революціонером та терористом, автором сумновідомого "Катехізису революціонера", що відбулася у 1868 році (за часів Червенкова та Живкова, у 50 — 80-ті роки ХХ століття, в Болгарії було заборонено згадувати цей факт). Є підстави думати, що Нечаєв привабив нашого героя абсолютною безкомпромісністю, готовністю не виголошувати красиві, але порожні фрази про "боротьбу з тиранами", а мовчки, без зайвих слів, тихо, приховано, методично знищувати цю тиранію (те, що при цьому весь народ, в тому числі й "свої", розподілялися на категорії у залежності від користі для "вождів" революції, точніше для "вождя", далеко не всіма було усвідомлено крізь морок і туман революційної "романтики"...). Є також підстави вважати, що захоплення Нечаєвим — то була така "хвороба", від якої Христо зрештою вилікувався.

В той же час Ботев вступає в організацію "Молода Болгарія", очоливши її радикальне крило. Серед ідеологів визвольного руху, погляди та праці яких залишили певний слід у свідомості поета, варто ще вказати знаменитого анархіста та революціонера Михайла Бакуніна. З великим захопленням Христо займається також питанням про "всеслов'янську революцію", у перемозі якої на всіх слов'янських теренах, а особливо на території Російської імперії, він бачив реальну гарантію і національного, і соціального визволення Болгарії. Саме в ці роки Ботев створює одну з найвідоміших своїх поезій — "Прощай!"; чудовий за експресією та формою, цей вірш виражає ідею самозречення революційного борця.

Погляди Ботева, поза сумнівом, справили вплив і на програму болгарської "революційної меншості" (в русі "Молода Болгарія"), яка прагнула до якомога швидшої революції соціалістичного типу в своїй країні. Так, оця теза програми: "Ми зараховуємо

болгарських буржуа до числа наших ворогів і будемо переслідувати їх завжди і скрізь" — належить, як небезпідставно вважають дослідники, саме Христо Ботеву. Своє переконання в тому, що через національний гніт болгарський народ є революціонером, а в силу національного інстинкту цей же народ є соціалістом, Ботев системно висловлював та розвивав у друкованих органах "Молодої Болгарії" — часописі "Дума" та газеті "Прапор".

У 1872 році російська влада клопотала про арешт Ботева (знаменитий факт!), який перебував тоді на території Румунії, що, на відміну від Болгарії, вже була на той час незалежною, вільною від Османської імперії, державою, проте поет, відсидівши три місяці у Фокшанській в'язниці, був звільнений під грошову заставу "невідомих" болгар раніше, ніж Росія зуміла домогтися його видачі.

У 1873 році, після страти турками Василя Левського, одного з чільників Болгарського центрального революційного комітету (БЦРК), до керівництва якого входив і Ботев, цей рух розколовся на фракцію Ботева, Стефана Стамболова і Панайота Хітова, які вимагали негайного повстання, і фракцію Любена Каравелова, лідера БЦРК, яка була поміркованішою й наполягала на необхідності додаткової роботи з підготовки збройного антитурецького виступу. Вкрай жорстокі репресії османської влади проти болгар та сербів, зростання політичної напруги на Балканах загалом посилили позиції радикальної фракції Ботева; у серпні 1875 року він очолив БЦРК після відставки Любена Каравелова.

Навесні наступного року почалося знамените Квітневе повстання проти турецького ярма. Ботев був переконаний, що чекати більше не можна! Він не мав військової освіти, проте для нього це не мало значення; у травні 1876 року поет на чолі загону з 276 бійців висадився на болгарській землі (кордон із Румунією утворював Дунай) з пароплаву "Радецький" поблизу Козлодую. Турецька влада швидко підтягнула проти повстанців каральні загони башибузуків; найтрагічнішим було те, що сподівання на масовий збройний виступ у цьому регіоні виявилися марними: люди були налякані репресіями окупантів. Але Ботев був із тих, хто йде до кінця. 20 травня (2 червня) 1876 р. в бою поблизу гори Враца поет був смертельно поранений у груди ворожим снайпером. До звільнення Болгарії від чужоземного ярма залишалося півтора року...